

'De tael is gansch het volk' / 'Building a nation from words'

Nationale bewegingen in Vlaanderen en Zuid-Afrika

Eindwerkstuk moderne letterkunde
ter afronding van de Bachelor Nederlandse taal en cultuur
aan de Universiteit Utrecht.

Onder begeleiding van prof.dr. Geert Buelens.

Evelyne van der Neut
3342158

Juni 2011

Samenvatting: In de loop van de negentiende eeuw komt zowel in België als in het hedendaagse Zuid-Afrika een nationale beweging op gang, van respectievelijk de Vlamingen en de Afrikaners. Om na te gaan of het ontstaan en het verloop van deze bewegingen overeenkomsten vertoont, wordt gebruik gemaakt van het driefasenmodel van Miroslav Hroch. Een nationale beweging begint volgens hem altijd met academische interesse voor de taal, de literatuur en de geschiedenis van de natie, om daarna een politieke invulling te krijgen en vervolgens te evolueren tot massabeweging. Uit bestudering van de Vlaamse en de Afrikaanse casussen blijkt dat de cultuur, en met name de literatuur, inderdaad een grote rol speelt in het ontstaan en het consolideren van de natiegedachte, maar dat deze rol na afloop van de eerste fase nog niet afgelopen is. Verder blijkt dat de eerste fase van academische interesse ook al politiek gemotiveerd is.

Inhoudsopgave

Inleiding.....	4
1. Comparatieve methode: het model van Hroch.....	6
2. De Vlaamse beweging.....	8
2.1 Is Vlaanderen een 'kleine natie'?	8
2.2 Fase A: 'De taal is gansch het volk'	9
2.3 Fase B: 'Vlaanderen! 't is de tijd.'	10
2.4 Fase C: 'Zang van het herboren Vlaanderen'	11
2.5 'Hij die hier ploetert in het slijk': Vlaams versus Belgisch nationalisme.....	12
3. Afrikaner nationale beweging	15
3.1 Vormen de Afrikaners een kleine natie?	15
3.2 Fase A: 'Building a nation from words'	16
3.3 Fase B: 'Die Boere laat hulle nie sommer koudlei nie'.....	17
3.4 Fase C: 'Ons vir jou, Suid-Afrika'.....	18
3.5 De regenboognatie en de heruitvinding van de Afrikaner	19
4. Conclusie: Vlaanderen versus Zuid-Afrika en een pleidooi	21
Literatuur	23

Inleiding

Tussen het Nederlandse literaire systeem, waartoe ook het Vlaamse behoort, en het Zuid-Afrikaanse bestaat tot op heden een grote mate van samenwerking. Zo verscheen in 2009 *Oor grense/Over grenzen*, een verzameling studies naar de literaire verwantschap tussen de twee systemen. (Foster, T'Sjoen & Vaessens 2009) Maar ook in het verleden was er wederzijdse aandacht. In Zuid-Afrika werd lange tijd het Nederlands gehanteerd als officiële taal, en ook toen rond 1875 het Afrikaans ontstond en de Afrikaners zich daarmee distantieerden van de Europese verwantschap, bleef het Nederlandse literaire klimaat tot voorbeeld dienen. Nederlandse en Vlaamse schrijvers hadden op hun beurt grote aandacht voor de situatie van de jonge natie op het Afrikaanse continent, vooral tijdens en vlak na de Anglo-Boerenoorlog (1899-1902), waarin de Afrikanen vochten tegen de Britse overheersing in het land.¹

Voor de aandacht van de Vlamingen voor de Afrikaanse situatie is interessant. Sinds het ontstaan van het Belgische koninkrijk in 1830 is binnen dit politieke staatsbestel een Vlaamse beweging op gang gekomen, in eerste instantie gericht op de emancipatie van het Vlaamse volk. Deze nationale beweging, die in het begin van de twintigste eeuw nog steeds in volle gang was, is begaan met het lot van 'de stamverwante Afrikaners'.² De Vlaamse en de Afrikaanse natie hebben namelijk, behalve de vermeende stamverwantschap, meer gemeen. Beide zijn vandaag de dag nog naties die bestaan in een breder politiek bestel, naast een of meer andere naties. Meerdere naties betekent in deze gevallen meerdere talen die binnen het land gesproken worden. In België staat de taalgrens nog altijd onder discussie; in Zuid-Afrika, waar sinds 1994 elf talen officieel erkend worden, is de vraag welke taal wanneer gehanteerd moet worden onderwerp van debat. Het gevoel een eigen natie te hebben, hangt vaak sterk samen met de eigen taal die gesproken wordt.

In deze scriptie onderzoek ik hoe in beide landen binnen een meertalige situatie het idee van een natie ontstaat, en hoe deze natievorming zich verder ontwikkelt. Daarbij maak ik gebruik van een model van Miroslav Hroch, dat een nationale beweging indeelt in drie fasen, waarbij de eerste fase wordt gekenmerkt door academische interesse voor de taal, maar ook voor de literatuur en de geschiedenis van de te construeren natie. Daaruit volgt dat ik in de bespreking van de nationale

¹ Zie voor een overzicht van de wisselwerking tussen het Nederlandse en het Afrikaanse literaire systeem de bijdrage van Van Coller & Odendaal in Foster, T'Sjoen en Vaessens 2009: 19-45.

² Zo hield Oscar de Smedt redevoeringen over de strijd van de Afrikaanse natie, alsook over de situatie in Polen en Ierland. (Rutten & Weisgerber 1988: 277) De Ridder (2009: 44) stipt kort aan hoe de strijd tussen de Afrikaners en de Britten, beide Angel-Saksisch en daarmee stamverwant, een consequente doorvoering van de rassenleer bemoeilijkt.

bewegingen mij met name richt op de rol die de taal en de letterkunde daarin spelen.³

In paragraaf 1 zal ik het model van Hroch en zijn comparatieve onderzoek naar nationale bewegingen verder toelichten. Paragraaf 2 vormt een overzicht van de Vlaamse nationale beweging, waarbij Hrochs drie fasen achtereenvolgens worden besproken, afgesloten met een concluderende noot over de multinationale context waarin de beweging zich altijd heeft bevonden. Een vergelijkbare opbouw heeft paragraaf 3, maar dan voor de Afrikaanse natievorming. Aan het slot van die afdeling wordt aandacht besteed aan de ‘regenboognatie’ die Zuid-Afrika vandaag de dag heet te zijn. In de slotparagraaf 4 zal ik de beide situaties met elkaar vergelijken, en vervolgens overwegen in hoeverre het model van Hroch geschikt is om nationale bewegingen te onderzoeken op hun culturele achtergrond. Tevens zal ik daar reageren op de mogelijkheid het model toe te passen buiten de Europese context, waarbinnen Hroch zijn studie heeft ontwikkeld, en waar hij zich expliciet op richt.

³ Uiteraard speelt hierbij ook het feit dat dit een eindwerkstuk Moderne Nederlandse letterkunde betreft mee.

1. *Comparatieve methode: het model van Hroch*

Om de twee nationale bewegingen met elkaar te vergelijken, is een comparatieve methode nodig. Die biedt Miroslav Hroch in zijn *Social preconditions for national revival in Europe*, dat voor het eerst in het Duits verscheen in 1969.⁴ Een onderscheid dat Hroch maakt tussen de Europese landen, en dat ook moet worden meegenomen bij het hanteren van zijn periodeconcepten, is dat tussen de ‘kleine’ en de ‘grote’ naties. Voor de grote naties geldt het model waarbij “a new class, the ‘third estate’, set itself up against the old feudal ruling class and sooner or later proclaimed itself the representative of the whole nation”, terwijl in sommige gevallen binnen de nieuwgevormde staat een groep bestaat die zich niet identificeert met de heersende klassen. Hroch typeert deze gevallen als:

nationalities, which at the time they were formed into modern nations (a) did not possess ‘their own’ ruling class (...), but were dominated by a ruling class of more or less alien nationality (...); (b) admittedly formed an ethnic (and sometimes even a historical unit, but never an independent political unit); (c) lacked a continuous tradition of cultural production in a literary language of their own, or at once possessed one, which was subsequently obliterated or underwent serious degeneration. (Hroch 2000: 8-9)

Dit zijn de kenmerken van de zogenaamde 'kleine' naties waar zijn studie op gericht is. Hrochs model verbindt de nationale bewegingen aan de socio-economische revoluties die in de geschiedenis zijn opgetreden. De grote naties ontstaan uit de omwenteling van feodaal systeem naar bourgeoisie, terwijl de kleine naties vaak ontstaan uit de opstand tegen de bourgeoisie, in samenhang met de opkomst van het kapitalisme. Op basis van deze kenmerken zal in de besprekingen van beide bewegingen eerst nagegaan worden in hoeverre ze een kleine natie vormen (paragrafen 2.1 en 3.1).

Vervolgens benoemt hij de verschillende fasen in de interne dynamiek van de nationale bewegingen in de kleine naties. Zo stelt hij dat “[t]he beginning of every national revival is marked by a passionate concern on the part of a group of individuals, usually intellectuals, for the study of the language, the culture, the history of the oppressed nationality”. (Hroch 2000: 22) In het eindstadium heeft het nationale bewustzijn zich verspreid over de massa, en kent de nationale beweging zelf een sterke organisatorische structuur. Tussen deze periodes van academische interesse en massaverspreiding, ligt een overgangsfase die Hroch als cruciaal beschouwt, als “the fermentation-process of national consciousness”, een periode die gekenmerkt wordt door “patriotic

⁴ Miroslav Hroch, *Die Vorkämpfer der nationalen Bewegungen bei den kleine Völkern Europas*, Praag 1968. De studie verscheen, uit angst voor repressie door de Tsjechische overheid, pas in 1985 in een Engelse vertaling. Hroch betreurt het dat hij door deze publicitaire rompslomp niet gebruik heeft kunnen maken van de in de tussentijd gepubliceerde en zeer invloedrijke studies naar nationalisme van Gellner, Anderson en Hobsbawm. (Hroch 2000: xi, xv-xvi; Hroch 2009: 47)

De hier gehanteerde versie is de Columbia-editie uit 2000.

agitation”. (Hroch 2000: 23)

De drie fasen die Hroch benoemt kunnen kortweg als volgt getypeerd worden:

Fase A: academische interesse in de taal, cultuur en de geschiedenis van de natie.

Fase B: patriottische agitatie, politieke invulling van de beweging.

Fase C: opkomst van een massale nationale beweging.

De door Hroch bestudeerde nationale bewegingen hebben gemeen dat ze zich allemaal in Europa voltrekken. Op de vraag – die hem in een interview gesteld wordt – of het mogelijk is de vergelijking ook door te trekken naar andere landen antwoordt hij niet meteen ontkennend. Hij wijst op de verschillende factoren die meespelen in de natievormende processen buiten de Europese grenzen. In feite zijn er twee verschillende situaties: landen ‘such as China and Korea’ en de voormalige Europese koloniën. In het laatste geval is er ook weer een onderscheid tussen de natievorming van de gekoloniseerde inwoners, of de natievorming die zich keert tegen de nieuwe postkoloniale machthebbers. (Hroch 2009: 48) De hypothese is hier echter dat de Afrikaanse beweging, die zich afspeelt rond de eeuwwisseling, door de Europese afkomst van haar initiators Hrochs model volgt, mede omdat ze niet een strikte postkoloniale beweging is, maar in zekere zin zelf de kolonisator is geweest.

2. De Vlaamse beweging

Een van de casussen uit Hrochs studie is die van de Vlaamse nationale beweging, die een opvallende plaats inneemt als beweging die nooit succesvol is geweest. Nu dateert het onderzoek alweer van meer dan veertig jaar geleden, en hebben staatshervormingen inmiddels een proces van federalisatie in gang gezet. Door de hoge mate van autonomie die zowel de Vlaamse als de Waalse gemeenschap hebben binnen de Belgische staat, kan beargumenteerd worden dat de nationale beweging inmiddels tot succes heeft geleid, maar ook kan uit de hedendaagse situatie – waarbij de Belgische staat inmiddels alweer een jaar zonder regering zit – worden afgeleid dat er nog altijd wat wringt tussen de twee naties en het bredere politieke bestel waarbinnen ze moeten functioneren.

Hroch licht de fase van nationale agitatie uit, fase B, waarbij hij twee (letterkundige) genootschappen analyseert op hun sociale samenstelling. In het onderstaande overzicht van het ontstaan en het verloop van de Vlaamse nationale beweging, zal de nadruk liggen op de natievormende processen binnen de letterkunde, waardoor automatisch meer aandacht wordt gegeven aan de eerste fase van het creëren van de natie. Maar de rol van de literatuur is niet uitgespeeld als de beweging overgaat in een meer politiek georiënteerde beweging. Uit het volgende zal naar voren komen dat ook in latere stadia de literatuur nog functioneert als natieconsoliderend middel.

2.1 Is Vlaanderen een ‘kleine natie’?

De Vlaamse beweging begint nadat België zich in 1830 heeft afgescheiden van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden. Het Belgische koninkrijk kan niet gezien worden als natiestaat, waarbij de afscheiding een daad van Belgisch nationalisme zou zijn: de splitsing kwam voort uit de religieuze tegenstellingen tussen de Zuidelijke en de Noordelijke Nederlanden.

De beweging is gericht op de emancipatie van het Vlaamse volk binnen de Belgische staat, waarbij dus het idee van een eigen Vlaamse natie binnen het staatsbestel ontstaat. (NEVB: 35) De Vlaamse natie heeft niet de macht in handen, maar valt onder het bevel van de Belgische regering (kenmerk a). Met betrekking tot Hrochs punt (b) van de kleine natie, zijn in de geschiedenis momenten aan te wijzen waarop Vlaanderen een politieke eenheid heeft gevormd, maar altijd binnen een groter staatsbestel. Ook aan kenmerk (c) voldoet de nieuwe natie: de Zuidelijke Nederlanden zijn sterk verfranst. In de taal van de Vlaming, het Nederlands, is amper literaire productie. De taal is al sinds de zeventiende eeuw verwaarloosd, de ontwikkeling ervan gestagneerd en de spelling niet gestandaardiseerd.

2.2 Fase A: 'De taal is gansch het volk'⁵

Het gegeven dat Vlaanderen nooit op zichzelf heeft gestaan als politiek onafhankelijke eenheid, maar altijd onder vreemde heerschappij heeft gestaan, heeft geleid tot “ideeën die, geheel in de romantische traditie, het bestaan veronderstellen van een eeuwenoude, vrijheidslievende, maar door vreemde dwingelanden verknechte en uitgebuite ‘natie’.” (Reynebeau 1995: 57) Deze ideeën zetten de flaminganten aan tot het bestuderen van de eigen taal en geschiedenis, en het produceren van literatuur in de eigen taal, wat tevens een medium vormt om de gedeelde geschiedenis over te brengen.

In het nieuwe Belgische koninkrijk, dat in 1830 ontstond, verwerft het Frans al snel een hoge status. Dit heeft weinig te maken met de taalpolitiek van de Belgische regering. Reynebeau verklaart het als een reactie op het repressieve beleid onder de Nederlandse koning, toen onder het motto ‘één taal, één volk’ het Nederlands de officiële status genoot. Het is mogelijk dat de ervaring met een dergelijk verplichtend beleid de taal heeft gestigmatiseerd als 'onderdrukkerstaal', maar feit is in ieder geval dat zowel in Vlaanderen als in Wallonië een verscheidenheid aan niet-gestandaardiseerde dialecten wordt gesproken, waarbij de elite zich bedient van het Frans of soms zelfs nog van het Latijn. (Reynebeau 1995: 112-113)

De hegemonie van het Frans wordt echter al gauw aangevallen vanuit verschillende hoeken: voorvechters van de democratie zien dat door de taalsituatie de Nederlandstalige bevolking wordt uitgesloten van het politieke proces; katholieken zijn bang dat via de vreemde talen al te moderne, revolutionaire ideeën het land binnen komen; en de flaminganten zien in de ondergeschikte status van het Nederlands de zoveelste onderdrukking van de Vlaamse natie. (Reynebeau 1995: 115-119) Het is die laatste groep die de eigen taal verbindt aan de eigen natie. Deze 'taalminnaars' houden zich bezig met de filologie, om de jonge natie historisch bewustzijn te verlenen. Ze groeperen zich veelal in letterkundige genootschappen, als de Maatschappij tot Bevordering der Nederduitsche Tael- en Letterkunde in Brussel, de Maatschappij van Vlaemsche Letteroefening in Gent, en Met Tijd en Vlijt in Leuven. (Couttenier & Van den Berg 2009: 304-306)

De letterkunde speelt een belangrijke rol in het constitueren van een eigen natie. Een veelgehoord voorbeeld is de schrijver Hendrik Conscience, die nog wordt gezien als 'de man die zijn volk leerde lezen'. Zijn oeuvre bestaat uit talloze historische romans, waarin hij creatief

⁵ Het Gentse letterkundige genootschap heette voluit 'Maatschappij van Vlaemsche Letteroefening, onder de Kenspreuk: De Tael is Gansch het Volk'. Zowel Van den Berg & Couttenier (2009: 297) als Reynebeau (1995: 130) nemen deze leus als tussenkopjes.

omspringt met het verleden, en met zijn beschrijvingen van momenten uit de Vlaamse geschiedenis de natie verscheidene 'stichtingsmythes' verleent. Zo beschrijft hij in *'t Wonderjaer 1566* de opstand tegen de Spaanse overheerser, in *De leeuw van Vlaanderen* de Guldensporenslag van 1302 en in *De Boerenkrijg* een opstand uit 1798 – al deze gebeurtenissen worden gekneed tot uitingen van Vlaams nationalisme, waardoor de Vlaamse nationale beweging historisch gelegitimeerd wordt en een 'fenikskarakter' krijgt als iets dat door de geschiedenis heen steeds weer opstaat en opnieuw opstaat zal. (cf. Reynebeau 1995: 133-135; NEVB: 45; De Ridder 2008: 33)

2.3 Fase B: 'Vlaanderen! 't is de tijd.'⁶

De taalgenootschappen formuleren ook (taal)politieke eisen. Volgens Hroch begint de fase van nationale agitatie met de petitie in 1840 waarin men vraagt om Nederlands toe te staan voor de hoge functies van een taal: in het bestuur, het gerecht en het onderwijs. (Hroch 2000: 107; NEVB: 41) Volgens deze weg moet het volk doordrongen worden van het belang van de natie. De Vlaamse beweging is echter onderling zeer verdeeld, kenmerkt zich door interne twisten – waarvan de politieke tegenstelling tussen de liberalen en de katholieken de grootste maar niet de enige is – waardoor een overkoepelende organisatie ontbreekt. Hroch erkent deze verscheidenheid, en kiest in zijn onderzoek naar de sociale samenstelling van de beweging slechts twee genootschappen uit. Het resultaat laat zien dat de meeste leden afkomstig waren uit de stadse middenklasse. (Hroch 2000: 112, 157; Reynebeau 1995: 127) Zoals gezegd bespreekt Hroch de Vlaamse beweging maar tot 1870, na de vergeefse poging van het Vlaamsch Verbond politieke eenheid te bereiken lijkt volgens hem het momentum verloren om de beweging in haar laatste fase te laten komen. (Hroch 2000: 107) Het eerste politieke project lijkt inderdaad mislukt te zijn vanwege de interne verdeeldheid van de beweging, maar dit neemt niet weg dat de katholieke tak na 1870 enkele taalwetten weet door te voeren: in 1873 bijvoorbeeld, wordt Nederlands de taal in het Vlaamse gerecht. (NEVB: 44-46)

Rond de eeuwwisseling wordt de politieke invloed van de flaminganten flink teruggedrongen. Dan komt een hernieuwd cultuurnationalisme op gang, bijvoorbeeld in de gelederen van het tijdschrift *Van nu en straks*, waarin August Vermeylen pleit voor een internationalisering, en daarmee een intellectuele verdieping en rechtvaardiging van de beweging. (Rutten & Weisgerber 1988: 88-89) Deze aandacht voor de eigen cultuur gaat gepaard met politieke eisen als de vervlaamsing van de universiteit van Gent, en is daarmee het stadium van de academische interesse voorbij. De beweging wil echter nog niet zo ver gaan dat ze zelfbeschikking

⁶ Herman van den Reeck op de 11-juliviering – de herdenking van de Guldensporenslag uit 1302 – van 1920. (geciteerd in Reynebeau 1995: 176)

eist, de eerste stemmen voor federalisme die opgingen, kwamen van Waalse kant. (Reynebeau 1995: 161) De Vlaamse Beweging heeft daarmee misschien een ander doel voor ogen dan de meeste andere nationale bewegingen. Ze hoeft niet zo nodig autonomie, maar ijvert nog altijd voor emancipatie van het Vlaamse volk *binnen* de Belgische politieke realiteit.

De splitsing tussen 'activisten' en 'passivisten' tijdens de Eerste Wereldoorlog laat zien dat de beweging zich op dat moment in fase B bevindt: beide partijen zijn zich daarmee bewust van een Vlaamse natie en hebben politieke idealen voor ogen. De tegenstelling ligt in de prioriteit die zij aan die idealen geven, maar ook in welk verband deze moeten worden gezien. Wat betreft de prioriteit, kozen de passivisten ervoor om tijdens de oorlog de flamingantische idealen 'in de ijskast' te zetten, waar de activisten het juiste moment gekomen zagen om hun idealen te verwezenlijken, en daarbij de samenwerking met de Duitse bezetter niet schuwden. Dit is te relateren aan het onderscheid dat Hroch maakt tussen de termen 'nationale beweging' en 'nationalisme', waarbij de tweede een subvariant is van de eerste, “which gives an *absolute priority to the values of the nation over all other values and interests*”. (Hroch 1993: 6, originele cursivering) Verder wordt ook wel gesteld dat de passivisten 'loyaal' waren aan de Belgische staat, waar de activisten meer anti-Belgicistisch waren. (Zie over de terminologie omtrent het flamingantisme ook Buelens & De Ridder 2005)

2.4 Fase C: 'Zang van het herboren Vlaanderen'⁷

Tijdens de Eerste Wereldoorlog groepeerde het verzet tegen de Franstalige legerleiding zich in de Frontbeweging, die na de oorlog een politiek vervolg kreeg in de Frontpartij. Haar Vlaamse achterban was echter zeer klein. Daaruit kan geconcludeerd worden dat op dat moment de Vlaamse Beweging nog altijd niet haar stadium van massabeweging heeft bereikt. Volgens Hroch is het succes van de Vlaamse nationale beweging uitgebleven, doordat zij nooit in fase C terecht is gekomen. (Hroch 2000: 107) Deze stelling wil ik niet meteen aanvechten, maar wel wil ik laten zien dat er voorbeelden zijn te vinden van hoe het natiebewustzijn overgebracht tracht te worden op de massa. Belangrijke 'kanalen' hiervoor zijn bijvoorbeeld jaarlijks terugkerende nationale feesten en instituties als scholen en het literaire systeem.

De manier waarop de Frontbeweging, of meer specifiek: het lot van de Vlaamse soldaat aan het front, in de beeldvorming een plaats heeft gekregen, is zo'n voorbeeld van het overbrengen van het natie-idee op de massa. De soldaten worden nog altijd herdacht met de jaarlijkse IJzerbedevaart. Dergelijke nationale herdenkingsdiensten versterken – vaak door middel van de cultuur – het

⁷ Zo wordt de Conscienceherdenking aangekondigd in het tijdschrift *Harop!*, geciteerd door De Ridder (2008: 33).

natiegevoel. Vergelijkbaar zijn de kunstenfeesten die Matthijs de Ridder beschrijft, zoals de grootschalige Conscience-herdenking waarbij de Vlaamse cultuur gehuldigd wordt en tevens een podium geboden voor Vlaams-nationalistisch getinte redevoeringen. Hierbij moet wel worden opgemerkt dat ook deze huldiging van een Vlaamse schrijver een heel-Belgisch karakter had. (De Ridder 2008: 22-48)

Verspreiding van de natiegedachte vindt verder plaats via de institutionele infrastructuur, die in het dagelijks leven ingebed is. Daarbij is te denken aan de eigen politieke organen (de Vlaamse Raad en het Vlaamse Parlement), alsook aan bijvoorbeeld een eigen onderwijsstelsel. De school is bij uitstek een plek waarin de natiegedachte overgebracht kan worden op de jonge generatie, bijvoorbeeld in het onderwijzen van de nationale geschiedenis. Het vernederlandsen van het onderwijsstelsel was een belangrijke inzet van de Vlaamse Beweging. Het zou interessant zijn te onderzoeken in hoeverre het onderwijs heeft bijgedragen – en nog steeds bijdraagt – aan het verspreiden van de Vlaamse nationale gedachte.

Ook de literaire infrastructuur geeft te kennen dat de taalgrens ook een institutionele grens uitmaakt: enerzijds is er de Koninklijke Academie voor de Nederlandse Taal- en Letterkunde, anderzijds de Académie royale de langue et de littérature françaises de Belgique. Voor de Vlaamse literatuur geldt dat zij deel uitmaakt van het Nederlandse literaire systeem: zo strijden Vlaamse en Nederlandse auteurs met elkaar om literaire prijzen, werken uitgeverijen uit Nederland en Vlaanderen samen en omvatten literatuurgeschiedenissen vaak het Nederlands en het Vlaams gebied.

Beide aangestipte institutionele velden kenden al vroeg een eigen Vlaamse infrastructuur. Wat betreft het literaire veld geldt dat zij natuurlijk verbonden is aan fase A van de nationale beweging, en de ijver voor vervlaamsing van de scholen kan gezien worden als een eerste stap richting fase B, als politieke eis van de beweging. Beide pijlers zouden een kanaal kunnen zijn om de natiegedachte massale ingang te doen vinden, maar het moet nog maar onderzocht worden of dat zo is. Daarbij zou ook aandacht moeten zijn voor massamedia als kranten en televisieprogramma's.

2.5 'Hij die hier ploetert in het slijk': Vlaams versus Belgisch nationalisme

In de analyse van de Vlaamse Beweging is het een problematisch gegeven dat naast deze nationale beweging ook altijd een breder Belgisch nationalisme heeft bestaan. Jan Frans Willems schreef in 1818 een gedicht *Aan de Belgen – Aux Belges*, al door de tweetalige titel gericht aan landgenoten aan beide zijden van de (later ingestelde) taalgrens. (Willems 1818) De jonge Conscience schreef zowel in het Vlaams als in het Frans, en de viering van zijn honderdste geboortedag in 1912

beschrijft Mathijs de Ridder als een Belgische meer dan een Vlaamse aangelegenheid. (De Ridder 2008: 28)

Ook tijdens de Eerste Wereldoorlog, die door de ijver van de zogenaamde activisten als brandpunt in de Vlaamse Beweging kan worden gezien, gaat de Belgische natie voor velen boven de Vlaamse, zoals in het gedicht 'Aan mijn Belgen bij den Yzer' van Karel van den Oever, gericht aan het gehele Belgische leger – hoeveel daarvan ook Vlaams mogen zijn. (Van den Oever 1919: 29) In de naoorlogse nationale beeldvorming raakt namelijk de ‘mythe van de 90%’ in zwang: het aandeel van de Vlamingen in het leger zou zo’n 80 tot 90% bedragen, terwijl de legerleiding uitsluitend Franstalig was. De onderdrukte positie van de Vlaming zou geleid hebben tot verzet binnen het Belgische leger. Reynebeau relateert dit, door ten eerste te stellen dat het percentage schromelijk was overdreven, en in feite slechts tussen de 61 tot 70% lag, en ten tweede deze cijfers verklaart vanuit de lagere economische positie van de Vlamingen in het land, die daardoor eerder in het leger terecht kwamen. Hij citeert een “fel ontvonden flamingant van aan het front” die schrijft: “Hij die hier ploetert in het slijk die kan het weinig schelen of z’n officieren hem in het Frans of het Vlaams de dood injagen.” (Reynebeau 1995: 171)

De Belgische natiestaat is echter wel zichtbaar gescheiden door een taalgrens, die niet alleen de omgangstaal van mens tot mens bepaalt, maar tevens een scheidslijn aanbrengt in de cultuur, bijvoorbeeld door het naast elkaar bestaan van Franse en Nederlandse letterenacademies, waarbij bovendien de Vlaamse literaire wereld nauw verbonden is aan de Nederlandse door onder meer uitgeverijen, tijdschriften en literaire prijzen. Mede door deze taalgrens, die tevens een cultuurgrens uitmaakt, en door de jarenlange ijver van de Vlaamse zowel als de Waalse nationale bewegingen, kan worden gesproken van twee naties binnen een staatsbestel, die thans ook in de politieke infrastructuur zijn onderscheiden.

Reynebeau wijst als ‘geboortedatum’ van de Vlaamse natie 21 mei 1995 aan, wanneer het eerste Vlaamse Parlement wordt gekozen, waarmee de Vlaamse bevolking haar eigen politieke orgaan heeft. Hiermee kan gesteld worden dat de Vlaamse nationale beweging tot op zekere hoogte een succesvol project is gebleken. Haar eigen doelstelling, de emancipatie van het Vlaamse volk, is bereikt – Vlaanderen heeft haar Waalse wederhelft al lang en breed ingehaald op de ladder van de economische voorspoed. Hroch formuleert drie doelstellingen waaraan voldaan moet zijn om een nationale beweging succesvol te noemen: de natie moet een eigen cultuur, politieke autonomie en een eigen sociale structuur hebben. (Hroch 1993: 6) Dat Vlaanderen aan de eerste twee voldaan heeft, zij het binnen het Belgische staatsbestel, blijkt uit het bovenstaande. Het hebben van een eigen sociale structuur hangt dan weer samen met de doelstelling van economische emancipatie: het

is al lang niet meer zo dat mensen die zich Vlaams noemen, uitsluitend tot een bevolkingslaag behoren. Zowel hogere als lagere klassen zijn Vlaams.

Om dit overwegend succesvolle resultaat te bereiken heeft de Vlaamse beweging in grote lijnen het model van Hroch gevolgd: ze begon met academische interesse voor de eigen taal en geschiedenis, en met pogingen een eigen, Vlaamse letterkunde op te starten. Hendrik Conscience was hierin een belangrijke figuur die met zijn vele historische romans in de beginfase de Vlaamse letterkunde verpersoonlijkte, maar ook de Vlaamse natie haar stichtingsmythes gaf. Vervolgens raakte de beweging meer politiek georiënteerd, waarbij echter niet de rol van de cultuur en de letterkunde uitgespeeld was: zo bemoeide August Vermeylen zich met de inhoudelijke koers die gevoerd diende te worden. Of de Vlaamse beweging al dan niet is uitgegroeid tot massabeweging, of toch altijd een substream in de Belgische (natie)staat is gebleven doet niets af aan het feit dat nationale herdenkingsdiensten, de eigen instutionele infrastructuur, maar ook de – door mij niet besproken – massamedia hebben bijgedragen aan de implementatie van een Vlaams-nationale gedachte.

3. Afrikaner nationale beweging

Door de politiek van rassensegregatie die in apartheidstijd in Zuid-Afrika gevoerd werd, is alles wat naar (Afrikaans) nationalisme neigt in een kwaad daglicht komen te staan. Daardoor is er wel meer gepubliceerd over de Afrikaanse nationale beweging, wellicht in een poging de culminatie ervan in apartheid te verklaren. Hier beperk ik me tot een drietal artikelen van Mariana Kriel (waarvan een in samenwerking met Vic Webb), omdat zij een verband legt met de taalpolitiek. (Webb & Kriel 2000; Kriel 2006; Kriel 2010)

De regeringsperiode van de Nasionale Party (NP) kan worden gezien als bekroning van de nationale beweging, in die zin dat de natie de macht in handen heeft en daarmee gesteld kan worden dat zij haar belangrijkste doel heeft verwezenlijkt. Kriel merkt op dat, had Hroch de Afrikaanse beweging opgenomen in zijn studie, ze een bijzondere plek zou hebben ingenomen als 'a stateless nation that achieved statehood only to lose it again.' (2010: 420) Ze erkent in dat artikel dat de beweging overeenkomsten vertoont met de kleine naties die door Hroch besproken worden. Het volgende is een nauwgezette poging de Afrikaanse beweging in te delen volgens Hrochs fasering, met daarbij wederom speciale aandacht voor de rol van de letteren in de drie fasen. Ook is er aandacht voor de Afrikaner natie post-apartheid, die zich moet herdefiniëren in een democratische context; en voor de nieuwe regenboognatie die het land wil zijn.

3.1 Vormen de Afrikaners een kleine natie?

Een nationale beweging ontstaat vrijwel altijd in reactie op de heersende klasse, vooral waar het – zoals in Hrochs model – een kleine natie betreft. Hier moet vast worden opgemerkt dat de Afrikaanse beweging begint als verzet tegen de Britse regering, maar dat het 'vijandbeeld', nadat een gewapend conflict tussen deze twee partijen (de Anglo-Boerenoorlog) is uitgevochten, verschuift naar de zwarte bevolking. De apartheidsregering was weliswaar overwegend Afrikaner, maar de blanke bovenlaag omvatte ook de mensen van Britse komaf – een situatie die weerspiegeld wordt in het taalbeleid waarbij Engels en Afrikaans de officiële landstalen zijn.

De Afrikaanse nationale beweging begint in de tweede helft van de 19e eeuw, wanneer de Nederlandse (maar ook Duitse en Franse) bewoners van de Kaapkolonie zich verzetten tegen het verengelsingbeleid van de Britse regering.⁸ Voor die tijd leefde deze zogenaamde Boerenbevolking

⁸ De mensen die zich Afrikaners zijn gaan noemen, zijn niet alleen de nazaten van de Nederlanders die in dienst van de VOC zich in de Kaap vestigden, maar ook politieke vluchtelingen als de Franse hugenoten die vanaf 1688 naar

vreedzaam onder deze 'bezetter'. (Kannemeyer 1978: 14; Giliomee 2003: 198) Dit gegeven leidt al wel tot het afvinken van kenmerk (a) van de kleine natie: de natie heeft op het moment dat de beweging begint, niet de macht in handen.⁹ Wat betreft punt (b) vormen de Afrikaners in zoverre een etnische eenheid, dat ze van Europese, maar niet Engelse afkomst zijn. De Afrikaanse natie wordt niet alleen gecontrasteerd met de Engelse bezetter, maar ook met de Nederlandse wortels. Dit heeft alles te maken met het talige karakter van de nationale beweging die ontstaat als een beweging die strijd om het erkennen van het Afrikaans als een andere taal dan het Nederlands. Daarmee moge duidelijk zijn dat ook aan kenmerk (c) is voldaan: op het moment dat de beweging begint is er nog nauwelijks literaire productie in de eigen taal.¹⁰

3.2 Fase A: *'Building a nation from words'*¹¹

De beweging begint met de wens de bijbel in het Afrikaans te vertalen. Arnoldus Pannevis publiceerde in 1872 in *Die Zuid-Afrikaan* een pleidooi voor een bijbelvertaling, met als argument dat de kleurlingbevolking de Nederlandse versie niet verstond. C.P. Hoogenhout beweerde niet veel later dat ook de blanke bevolking al lang geen Nederlands meer sprak, en eveneens behoefte had aan een Bijbelvertaling. De beeldvorming omtrent het Afrikaans verandert van 'hotnotstaal' naar 'patterjots'. (Hofmeyr 1987: 97) De 'bewustwording' van de eigen natie in de 19e eeuw, leidt tot een scala aan initiatieven die de eigen taal moeten bevorderen, in navolging van de Genootskap der Regte Afrikaners (GRA), opgericht in 1875 in Paarl. Deze culturele agitatie is later de Eerste Afrikaanse Taalbeweging gaan heten.

Een voorbeeld van de romantische visie op het ontstaan van nationalisme, is hoe Kannemeyer in zijn literatuurgeschiedenis deze ontwikkeling bespreekt als 'ontwaking', als iets dat al langer bestond, maar slapende was, en enkel nog gewekt hoefde te worden. (Kannemeyer 1978: 41) Het moge duidelijk zijn dat een dergelijke opvatting inmiddels achterhaald is, en dat een natie niet een natuurlijk gegeven is, maar wordt geconstrueerd. De 'ontwakers' van de natie zijn in feite de 'bedenkers'.¹² Voor de Afrikaanse situatie geldt dat de taal zelf nog bedacht moet worden. De

Zuid-Afrika kwamen.

⁹ In het noorden bevinden zich echter de zogenaamde Boerenrepublieken Transvaal en Oranje Vrijstaat, opgericht door Afrikaners die vanaf 1830 landinwaarts trokken, uit onvrede met de Britse regering. Beargumenteerd zou kunnen worden dat de Afrikaanse natie dus al wel de macht in handen heeft, maar de eerste Afrikaanse nationale beweging ontstaat in de Kaapkolonie, waar inderdaad de Britten aan de macht zijn. De 'Groot trek', zoals deze gebeurtenis is komen te heten, ontstond weliswaar als reactie op een repressief beleid, maar moet niet geïnterpreteerd worden als uiting van nationalisme. Er is op dat moment namelijk nog niet sprake van een (geconstrueerde) Afrikaanse natie. Wel wordt de Groot Trek later aangevoerd als 'stichtingsmythe'.

¹⁰ Zie voor meer informatie over Nederlandstalige literatuur in het vroege Zuid-Afrika bijvoorbeeld Huigen (2006).

¹¹ De titel van het artikel van Isabel Hofmeyr (1987).

¹² Onderscheid ontleend aan Webb & Kriel (2000: 29) die de termen 'awakeners' van Alter en 'inventors' van Gellner

gecreoliseerde variant van het Nederlands die men spreekt, is dan nog niet gestandaardiseerd. Het GRA houdt zich dan ook al gauw bezig met het opstellen van regels voor de grammatica van de taal. S.J. du Toit stelt *Di Eerste Beginsels fan die Afrikaanse Taal* (1876) op en schrijft bovendien *Di Geskiedenis fan Ons Land in di Taal fan Ons Volk* (1877). (Kriel 2010: 405)

Het belang een eigen taal te hebben, werd ook in verzen uitgedrukt. Zo schreven vier leden van de Eerste beweging, Arnoldus Pannevis, C.P. Hoogenhout, D.F. Du Toit en S.J. Du Toit 'Di Afrikaanse folkslied', waarin de Afrikaanse natie wordt gelegitimeerd als rechtvaardig en door God gegeven. Een bekend voorbeeld is verder het gedicht 'Fooruitgang' van Hoogenhout, waarin hij de verengelsing van de scholen en de kerken hekelt, of 'Di Afrikaanse taal' van J. Lion Cachet, waarin het Afrikaans wordt uitgebeeld als boerenmeisje dat koningin over heel Zuid-Afrika zal worden.¹³ Tijdens de Anglo-Boerenoorlog (1899-1902), die woedde tussen de Britten en de Afrikaners in de Boerenrepublieken, speelde poëzie ook een belangrijke rol. Gedichten werden geschreven door strijders in het veld, door mannen in gevangen- en vrouwen in concentratiekampen, maar ook protestverzen van een Engelse elite die begaan was met het lot van de Boeren.¹⁴

3.3 Fase B: 'Die Boere laat hulle nie sommer koudlei nie'¹⁵

Na de oorlog komt in de noordelijke republieken de Tweede Beweging op gang, die voor een groot deel politiek gemotiveerd is als beweging om de lagere klassen te emanciperen en de hegemonie van de zogenaamde 'Hollandersklik' te ondermijnen. (Hofmeyr 1987: 102) Deze fase kenmerkt zich door nationale agitatie, bijvoorbeeld door de poging om via de krant van de GRA, *Die Afrikaanse Patriot*, de natie-idee te verspreiden. (Webb & Kriel 2000: 35) Ook de literatuur speelt hierbij een grote rol. Van de vier grote dichters van deze tijd, C. Louis Leipoldt, Eugène Marais, Jan F. Celliers en Totius, wordt wel gezegd dat zij de Afrikaanse literatuur volwassen hebben gemaakt. (Francken & Renders 2005: 48) Hun werk werd destijds al toegeëigend voor het politieke project, bijvoorbeeld door oud-president van Oranje Vrijstaat, M.T. Steyn, die het voorwoord schreef bij de bundel *By die monument* van Totius. (Totius 1917) Verder verschenen in de eerste helft van de twintigste eeuw verschillende herdrukken van oorlogsdagboeken. (Jansen &

naast elkaar plaatsen, en als onderling inwisselbaar zien, afhankelijk van welk theoretisch model je gebruikt.

¹³ Deze drie gedichten zijn opgenomen in het *Groot Verseboek* van André P. Brink (2008).

¹⁴ Zie voor een bloemlezing van poëzie uit en over deze oorlog, niet alleen door Afrikaners, maar ook door Vlamingen en Nederlanders, Jonckheere (2001); Jansen & Jonckheere (1999) namen ook fragmenten uit proza en egodocumenten op. In Van Wyk Smith (1978) is een hoofdstuk gewijd aan 'Boers and Boer voices', waarin gedichten niet alleen verzameld, maar ook geïnterpreteerd worden. Van Bart (2008) is een heruitgave van een bundel Engelstalige protestverzen die tijdens de oorlog in Londen werd gepubliceerd.

¹⁵ Deze woorden spreekt het personage Pieter in de roman *Bart Nel* als op de dorpsvergadering wordt besloten tot rebellie over te gaan. (Van Melle 1988: 16)

Jonckheere 1999: 17) Daarmee samenhangend wordt in de decennia na de oorlog een 'boerenkrijgerbeeld' in het leven geroepen van de dappere Afrikaanse soldaat – een beeld dat de Afrikaners met trots moest doen vervullen en dat in de literatuur flink werd geromantiseerd. (cf. Du Pisani 1999; Renders 1999).

In al deze gevallen vormt de literatuur een kanaal van nationale agitatie, maar in deze periode worden ook nog nieuwe elementen toegevoegd aan het begrip van de jonge natie. Zo wordt gesproken van een 'tweede trek' van de boeren naar de stad, die onmiddellijk de eerste trek in herinnering roept. (Du Pisani 1999: 98, noot 3) De oorspronkelijke trek kan worden gezien als stichtingsmythe van de Afrikaner, en wordt hier ingezet om de contemporaine gebeurtenissen historisch belang te verlenen.

In 1914 wordt de Nasionale Party opgericht als afsplitsing van de South African Party, de regerende partij van de in 1910 opgerichte Unie van Zuid-Afrika die onder Afrikaners in diskrediet komt als zij aan Britse zijde deel wil nemen aan de Eerste Wereldoorlog. De dapperheid van de rebellerende Boeren wordt, evenals bij de 'boerenkrijgers' gebeurde, in latere beeldvorming gemythologiseerd als natuurlijk kenmerk van de Afrikaanse aard. Een voorbeeld van een roman waarin dit gebeurt is *Bart Nel* (1988) van Jan van Melle.

3.4 Fase C: 'Ons vir jou, Suid-Afrika'¹⁶

De NP behaalt in 1948 een regeringsmeerderheid – de 'bekroning' van de nationale beweging: immers de natie is aan de macht. Om de meerderheid van de stemmen te kunnen behalen, moet de natiegedachte zekere weerklank hebben gevonden bij het grote publiek. In de periode van 1914 tot 1948 moet dus waarschijnlijk de Afrikaanse nationale beweging tot massabeweging zijn uitgegroeid. Dat massamedia hierbij een belangrijke rol hebben gespeeld, laat Hofmeyr (1987) zien voor de tijdschriften *Die Brandwag* en *Die Huisgenoot* in de periode 1913-1924: '[They] took every imaginable phenomena of people's worlds and then repackaged these as 'Afrikaans'. (...) For the readers of these articles, what had previously been furniture became 'Afrikaans' furniture, and what had been a house became an 'Afrikaans' house built in an *Afrikaanse bouwstijl* (Afrikaans architecture).’ (Hofmeyr 1987: 111, originele cursivering)

Tijdens de periode van apartheid heeft de regering controle over de nationale instituties. De nationale gedachte wordt dan ook via de kerk en het onderwijs geïmplementeerd. (Webb & Kriel

¹⁶ Afkomstig uit 'Die Stem van Suid-Afrika', geschreven in 1918 door C.J. Langenhoven. Dit gedicht zou tijdens apartheid het officiële volkslied worden, en is samen met het Xhosalied 'Nkosi sikilel'iAfrika' omgewerkt tot het nieuwe vijftalige volkslied.

2000: 40-41) In de bespreking van het verband tussen nationalisme en religie stippen Webb & Kriel nog een ander belangrijk kanaal van natiebevestiging aan: de sacralisering van de natie in het oprichten van monumenten en het houden van feestelijke herdenkingen. (41-42) Voorbeelden die zij noemen zijn de viering van de zestigste 'verjaardag' van het Afrikaans als officiële taal, en het Afrikaanse Taalmonument in Paarl. Andere, niet-talige voorbeelden zijn de monumenten die de helden uit de nationale geschiedenis eren, zoals het Voortrekkersmonument in Pretoria, het Vrouwenmonument in Bloemfontein en het Rebellenmonument in Paarl.

Evenals bij de Vlaamse beweging kunnen dus een aantal kanalen van massa-implementatie worden onderscheiden: de massamedia als kranten en tijdschriften, instituties als de kerk en het onderwijs en de zogenaamde 'sacralisering' van de natiegedachte door middel van monumenten en herdenkingen.

3.5 De regenboognatie en de heruitvinding van de Afrikaner

Het onderdrukkende beleid van rassensegregatie dat de apartheidsregering voerde werd door de internationale gemeenschap scherp veroordeeld. De NP-regering heeft van de nationale beweging een 'absolute travestie' gemaakt.¹⁷ Uiteraard kwam ook uit het land zelf protest, gegroepeerd in bijvoorbeeld het ANC (African National Congress), dat door de regering werd verboden. Zijn deze protestbewegingen, gericht op emancipatie van de gekleurde en zwarte bevolking, ook te interpreteren als nationale beweging, en volgen zij hetzelfde model als de Afrikaanse beweging heeft doorgemaakt? De politieke *struggle* werd vanaf de jaren '60 wel degelijk deels uitgevochten in de literatuur, toen kleine drukkerijen het werk van 'kleurlingskrywers' als Adam Small gingen drukken, maar ook in subversieve gedichten van blanke dichters als Breyten Breytenbach en Ingrid Jonker.

Met de eerste verkiezingsoverwinning van het ANC in 1994 komt een einde aan apartheid, en kan onder leiding van Nelson Mandela begonnen worden met het opbouwen van een nieuwe, inclusieve Zuid-Afrikaanse natie – door Desmond Tutu 'regenboognatie' gedoopt. Deze nieuwe nationale beweging volgt waarschijnlijk niet het gehanteerde model, omdat de regenboognatie meer dan andere naties een construct is, en niet de schijn op kan houden een natuurlijke eenheid te zijn, door de verschillende rassen maar ook door de felle strijd die in het verleden heeft gewoed. Toch kan het alsnog vruchtbaar zijn te analyseren hoe deze beweging wordt vormgegeven, met name in de cultuur.¹⁸

¹⁷ Zoals Reynebeau de collaboratie van flaminganten tijdens de Tweede Wereldoorlog noemt. (1995: 197)

¹⁸ Dat kan dan zo breed genomen worden dat het ook bijvoorbeeld sport omvat, wat op minstens twee momenten in de

In de nieuwe constellatie moet ook 'de Afrikaner' zelf zich herdefiniëren. Een voorbeeld daarvan vormt het boerenkrijgerbeeld dat in recent proza wordt bevraagtekend. (Du Pisani 1999; Renders 1999) Naast deze (literaire) beweging die de Afrikaner natie ontmythologiseert, is er ook sprake van een andere tak in de zogenaamde nieuwe Afrikaner beweging, 'who believe their only salvation lies within the Afrikaner community'. (Kriel 2006: 48)

De Afrikaner nationale beweging is dus niet afgelopen als de periode waarin deze natie de macht in handen heeft, voorbij is. Daarmee reiken de elkaar opvolgende bewegingen over de grenzen van Hrochs model, dat geen houvast biedt voor het analyseren van de nationale beweging na het al dan niet slagen ervan. Een ander punt van kritiek dat Kriel in een recenter artikel uit, is dat de nationale beweging van de Afrikaners niet begint als louter culturele beweging, maar gelijk al een politiek programma heeft in het emanciperen van de kleurling of de Boer die het Nederlands niet langer begrijpt. (2000: 412) Joep Leerssens voorstel om elke nationale beweging te interpreteren en analyseren als een cultuurbeweging, wijst zij dan ook van de hand.

recente Afrikaanse geschiedenis een natieconsoliderende rol heeft gespeeld: eerst tijdens het WK rugby in 1995, en vervolgens tijdens het WK voetbal in 2010.

4. Conclusie: Vlaanderen versus Zuid-Afrika en een pleidooi

Hrochs comparatieve onderzoek naar nationale bewegingen richt zich op fase B van politieke agitatie, die hij als cruciaal beschouwt. Daarbij heeft hij vooral aandacht voor de sociale samenstelling van de bewegingen. Over de Vlaamse beweging concludeert hij dat de meeste activiteit kwam van mensen uit de vrije beroepen en het onderwijs, en dat de lagere klassen een erg klein aandeel hadden. (Hroch 2000: 114; Reynebeau 1995: 240) Hofmeyr (1987) levert een haast Hrochiaanse analyse van de sociale samenstelling van de Afrikaanse beweging, waarbij ze de Eerste en de Tweede taalbeweging van elkaar onderscheidt. De oprichters van het GRA worden gekarakteriseerd als behorend tot de 'Dutch intelligentsia'; de personen die de Tweede Beweging begonnen, kwamen daarentegen uit een soort middenklasse, in reactie op de economische overmacht van de 'Hollanderskliek'. Beide Afrikaanse bewegingen waren erop gericht de lagere klassen te verheffen, waarbij de eerste de emancipatiestrijd vooral op taalniveau, en de tweede op economisch vlak voerde.

Deze sociale preoccupatie leidt Kriel tot de conclusie dat Hrochs model voor de Afrikaanse beweging niet opgaat, omdat zij in eerste instantie al politieke aspiraties heeft, en niet als louter culturele beweging begint. Dit stelt zij vooral in reactie op een artikel van Joep Leerssen, die beweert dat elke nationale beweging in feite een culturele beweging is. (2010: 412) Hetzelfde geldt voor de Vlaamse beweging, waar het verzet tegen de verfransing voor een deel uit een democratisch ideaal voortkomt, en niet uit louter academische interesse. (Reynebeau 1995: 115) Hierbij moet wel opgemerkt worden dat de Vlaamse beweging uiteindelijk een heel beperkt aandeel heeft gehad in de sociale emancipatie van Vlaanderen. (Reynebeau 1995: 241)

In zowel de Vlaamse als de Afrikaanse beweging speelde bij de politieke aspiraties de cultuur wel een grote rol. Hier is met name aandacht besteed aan de literatuur, waarin stichtingsmythen gecreëerd en overgeleverd werden. De eerste literatoren verwerven een haast heroïeke status, die handig ingezet wordt in de politieke strijd, door politici die dichtbundels aanprijzen of door grootse nationale herdenkingsfeesten te houden, waarop politieke redevoeringen worden uitgesproken. Het is mijns inziens deze dynamiek tussen cultuur en politiek die bestudeerd moet worden.

Kriel levert ook de kanttekening dat Leerssens model van cultuurnationalisme, gelijk het meer politiek georiënteerde model van Hroch, geen voorziening biedt voor de bestudering van de nationale beweging na haar beginfase. (2010: 417) Een nationale beweging is niet voorbij als zij heeft geleid tot een eigen staat, maar werkt dan nog door in de ijver om de natie te legitimeren en consolideren. Voorbeelden hiervan zijn nationale herdenkingen en monumenten.

In feite is deze scriptie een pleidooi voor de nieuwe methode van *comparative cultural*

studies, zoals ook voorgesteld door Tötösy de Zepetnek (1999) als antwoord op de comparistiek in de letterkunde. Bij het vergelijkend bestuderen van een literair systeem, moet het hele web van cultuuruitingen, alsook de historische en maatschappelijke context in acht worden genomen. Maar ook andersom, bij het bestuderen van een politiek fenomeen als de wording van een nationale beweging, speelt de cultuur een zeer belangrijke rol.

Tot slot nog een opmerking over de buiten-Europese toepassing van het model van Hroch. Met inachtneming van de bovenstaande kanttekeningen kan het driefasenmodel vruchtbaar zijn bij het bestuderen van een nationale beweging, ook als zij niet voldoet aan de specifieke Europese context. Hroch bestudeert de kleine naties vanuit hun economische achtergrond, en een cruciaal aspect is de omslag van het feodale naar het kapitalistische systeem. Het is in deze veranderde sociale context dat de nationale bewegingen ontstaan als een bevolkingsgroep die buiten de boot dreigt te vallen. De bewegingen zijn daarmee vaak gericht op socio-economische emancipatie van de eigen groep. In postkoloniale bewegingen is het eenzelfde emancipatie waarnaar gestreefd wordt, al komt het dan niet voort uit een omslag van economisch systeem, maar uit het wegvallen van de koloniale overmacht. Een geabstraheerde variant van Hrochs model zou ook op deze situaties van toepassing kunnen zijn.

Literatuur

- VAN BART 2008: Marthinus van Bart, *Songs of the veld and other poems. Engelse gedigte oor die Anglo-Boereoorlog/English poems on the Anglo-Boer War*, Kenilworth: Cederberg 2008. Het origineel verscheen in 1902 bij de New Age Press in Londen.
- VAN DEN BERG & COUTTENIER 2009: Willem van den Berg & Piet Couttenier, *Alles is taal geworden. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1800 – 1900*, Amsterdam: Bert Bakker 2009.
- BRINK 2008: André P. Brink (red.), *Groot Verseboek*, Kaapstad: Tafelberg 2008.
- BUELENS & DE RIDDER 2005: Geert Buelens & Matthijs de Ridder, 'Nawoord. "t Is allemaal een boeltje."'. In: Geert Buelens, Matthijs de Ridder & Jan Stuyck (red.), *De Trust der Vaderlandsliefde. Over literatuur en Vlaamse Beweging 1890-1940*, Antwerpen: AMVC-Letterenhuis 2005: 162-198.
- FOSTER, T'SJOEN & VAESSENS 2009: Ronel Foster, Yves T'Sjoen & Thomas Vaessens (red.), *Oor grense/Over grenzen. Een vergelijkende studie van Nederlandse, Vlaamse en Afrikaanse poëzie*, Leuven: Acco 2009.
- FRANCKEN & RENDERS 2005: Eep Francken & Luc Renders, *Skrywers in die strydperk. Krachtlijnen in de Zuid-Afrikaanse letterkunde*, Amsterdam: Bert Bakker 2005.
- GILIOME 2003: Herman Giliomee, *The Afrikaners. Biography of a people*, Cape Town: Tafelberg 2003.
- HOFMEYR 1987: Isabel Hofmeyr, 'Building a nation from words. Afrikaans language, literature and ethnic identity 1902-1924'. In: Shula Marks & Stanley Trapido (eds.), *The Politics of race, class and nationalism in twentieth-century South Africa*, 2nd impr., London: Longman 1988: 95-123.
- HROCH 1993: Miroslav Hroch, 'From national movement to the fully-formed nation. The nation-building process in Europe'. In: *New Left Review I*, 198, March-April 1993: 3-20. Online: <http://www.newleftreview.org/?view=1702> (laatste bezoek juni 2011).
- HROCH 2000: Miroslav Hroch, *Social preconditions for national revival in Europe. A comparative analysis of the social composition of patriotic groups among the smaller European nations*, New York: Columbia University Press 2000. Voor het eerst verschenen in het Duits in 1969.
- HROCH 2009: Miroslav Hroch, 'Learning from small nations' (interview). In: *New Left Review*, 58, July-August 2009. Online: <http://www.newleftreview.org/?view=2789> (laatste bezoek juni 2011).
- HUIGEN 2006: Siegfried Huigen, 'Nederlandstalige Suid-Afrikaanse letterkunde, 1652 tot 1925'. In: H.P. Van Coller (red.), *Perspektief & Profiel. 'n Afrikaanse literatuurgeskiedenis*, dl. 3, Pretoria: Van Schaik 2006: 3-39.
- JANSEN & JONCKHEERE 2001: Ena Jansen & Wilfred Jonckheere (samenstellers), *Boer en Brit. Ooggetuigen en schrijvers over de Anglo-Boereoorlog in Zuid-Afrika*, Amsterdam: Amsterdam University Press 2001. Voor het eerst verschenen in het Afrikaans in 1999.
- KANNEMEYER 1978: J.C. Kannemeyer, *Geskiedenis van die Afrikaanse literatuur*, Kaapstad: Academica 1978.
- KRIEL 2006: Mariana Kriel, 'Fools, philologists and philosophers: Afrikaans and the politics of cultural nationalism'. In: *Politikon*, 33: 1, April 2006: 45-70.
- KRIEL 2010: Mariana Kriel, 'Culture and power: the rise of Afrikaner nationalism revisited'. In: *Nations and Nationalism*, 16: 3, 2010: 402-422.
- VAN MELLE 1988: Gehanteerde uitgawe: Jan van Melle, *Bart Nel*, skooluitgawe, Pretoria: J.L. van Schaik 1988. Voor het eerst gepubliceerd in het Nederlands in 1936, eerste Afrikaanse vertaling (door hemzelf) uit 1942.
- NEVB: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, 3 dl., Tielt: Lannoo 1998.
- DU PISANI 1999: Kobus du Pisani, "Volkshelde": die Boerekrygerbeeld en die konstruksie van Afrikanernasionalisme'. In: *Literator*, 20: 3, november 1999: 87-111.
- RENDERS 1999: Luc Renders, 'Tot in die hart van boosheid: twee resente Afrikaanse romans oor die

- Anglo-Boereoorlog'. In: *Literator*, 20: 3, november 1999: 113-127.
- REYNEBEAU 1995: Marc Reynebeau, *Het klauwen van de leeuw. De Vlaamse identiteit van de 12de tot de 21ste eeuw*, Leuven: Van Haleweyk 1995.
- DE RIDDER 2008: Matthijs de Ridder, *Ouverture 1912. Literatuur en Vlaamse Beweging aan de vooravond van de Grote Oorlog*, Antwerpen: AMVC-Letterenhuis 2008.
- RUTTEN & WEISGERBER 1988: M. Rutten & J. Weisgerber (red.), *Van 'Arm Vlaanderen' tot 'De voorstad groeit'. De opbloei van de Vlaamse literatuur van Teirlinck-Stijns tot L.P. Boon (1888-1946)*, Antwerpen: Standaard 1988.
- TOTIUS 1917: Totius, *By die monument. Verse*. 4e dr., Potchefstroom: Koomans 1917.
- TÖTÖSY DE ZEPETNEK 1999: Steven Tötösy de Zepetnek, 'From comparative literature today toward comparative cultural studies'. In: *CLCWeb: Comparative Literature and Culture*, 1: 3, September 1999. Online: <http://docs.lib.purdue.edu/clcweb/vol1/iss3/> (laatste bezoek juni 2011).
- VAN DEN OEVER 1919: Karel van den Oever, *Verzen uit oorlogstijd 1914-1919*, 's-Hertogenbosch: Teulings Uitgevers Maatschappij 1919.
- WEBB & KRIEL 2000: Vic Webb & Mariana Kriel, 'Afrikaans and Afrikaner nationalism'. In: *International journal of the sociology of language*, 144, 2000: 19-49.
- WILLEMS 1818: Jan Frans Willems, *Aan de Belgen – Aux Belges*, Antwerpen: J.S. Schoeseters 1818. Online: http://www.dbnl.org/tekst/will028aenb01_01/ (laatste bezoek juni 2011).
- VAN WYK SMITH 1978: M. van Wyk Smith, *Drummer Hodge. The Poetry of the Anglo-Boer War (1899-1902)*, Oxford: Clarendon Press 1978.